

бутньої професійної діяльності, включає загальнотеоретичну і наукову підготовку, методологію, методики і технології практичної психології для успішної професійної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи, можемо стверджувати, професійна підготовка майбутнього фахівця впродовж навчання у вищому навчальному закладі є досить актуальною проблемою вищої школи, оскільки пов'язана з вирішенням професійних проблем.

Готовність до професійного самовдосконалення є одним із компонентів професійної підготовки майбутніх психологів, якому приділено в науці недостатньо уваги. Тому перспективою нашого подальшого дослідження є готовність майбутніх психологів до професійного самовдосконалення та його шляхи, форми та методи в процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко А.Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика // Московский психотерапевтический журнал / А.Ф. Бондаренко. – М. – 1993. – № 1. – С. 63–76.
2. Інноваційні моделі підвищення кваліфікації пра-

цівників психологічної служби і консультантів ПМПК / за ред. В.Г. Панка, З.О. Гаркавенко. – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

3. Лейбович А.Н. Структура и содержание государственного стандарта профессионального образования / А.Н. Лейбович. – М., 1991. – 224 с.

4. Муқан Н.В. Система професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н.В. Муқан. – К., 2006. – 21 с.

5. Нероба Е. Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Е. Нероба. – К., 2003. – 22 с.

6. Профессиональная педагогика : учебник для студ., обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. С.Я. Батишева. – М. : Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – 904 с.

7. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологии / В.А. Семиченко. – К., 1997. – С. 4–5, 112–116.

8. Чепелева Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Психологія : збірник наук. праць. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Вип. III. – 1998. – С. 35–41.

УДК 159.922.7

РОЛЬОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Михайленко О.Ю., асистент
кафедри практичної психології
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

У статті проаналізовано погляди вітчизняних дослідників щодо професійного становлення особистості майбутнього практичного психолога. Висвітлено та обґрунтовано поняття професійної компетентності майбутнього практичного психолога. Розглянуто такі види компетентностей, як: соціально-психологічна, комунікативна, професійно-педагогічна (Н. Кузьміна, А. Маркова). Зроблено спробу виокремити рольову компетентність майбутнього практичного психолога як необхідну умову становлення майбутнього професіонала. Проаналізовано ряд суміжних за змістом до рольової компетентності понять: компетентність у спілкуванні, соціально-психологічна компетентність, комунікативна компетентність, компетентність взаємодії, життєва компетентність (П. Горностай, Т. Титаренко).

Ключові слова: професіонал, практичний психолог, компетентність, рольова компетентність, роль, рольова структура особистості.

В статье проанализированы исследования отечественных ученых относительно понятия профессионального становления личности будущего практического психолога. Освещено понятие профессиональной компетентности практического психолога. Рассмотрены такие виды профессиональной компетентности, как социально-психологическая, коммуникативная, профессионально-педагогическая (Н. Кузьмина, А. Маркова). В этой публикации сделана попытка выделить рольовую компетентность практического психолога как необходимое условие становления будущего профессионала. Проанализи-

зирован ряд смежных к ролевой компетентности понятий, а именно: компетентность в общении, социально-психологическая компетентность, коммуникативная компетентность, компетентность взаимодействия, жизненная компетентность (П. Горностай, Т. Титаренко).

Ключевые слова: профессионал, практический психолог, компетентность, ролевая компетентность, роль, ролевая структура личности.

Mihajlenko O.Yu. ROLE-PLAY COMPETENCE OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGIST

In the article analyzed the main looks of home researchers to the professional becoming of practical psychologist. The concept of competence of future specialist is reasonable in this article. Competence is divided into a few kinds (Kuz'mina N.): social-psychological competence of specialist; communicative competence; professionally-pedagogical competence. Distinguished a role-play competence as necessary condition of the professional becoming of practical psychologist. A role-play competence as component of vital competence. This kind of competence alike on maintenance on: communicative competence; social-psychological competence of specialist; competence of cooperation (Gornostaj P.).

Key words: professional, practical psychologist, competence, role-play competence, role, role structure of personality.

Постановка проблеми. Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки на сьогодні є надзвичайно актуальними і перспективними для нашої держави, яка нині активізує потенціал фахівців постіндустріального суспільства. Під впливом соціально-економічних змін, які відбулися, виникло нове розуміння фахівця з вищою освітою, з високим рівнем професіоналізму. Одним із найважливіших критеріїв розвитку професіоналізму є формування компетентностей майбутнього фахівця, від ступеня сформованості яких залежатиме успіх у професійній діяльності, цілеспрямованість і здатність до конкурування на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Потапова, узагальнюючи матеріали аналізу наукової літератури, відмічає, що професійне становлення особистості в психологічній науці розглядається як складова загального психічного розвитку людини, як процес, що характеризується довготривалістю, багатомірністю, динамічністю, використанням різних форм та рівнів психічного відображення (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Ананьев, Б. Теплов, О. Леонтьев, Б. Ломов, В. Мясищев, К. Абульханова-Славська, Л. Божович, О. Запорожець, Г. Костюк, Л. Анциферова, Є. Климов, Л. Люблінська та інші). Дослідження С. Геллерштейна, Н. Гордеевої, В. Зінченка, Є. Климова, О. Конопкіна, О. Крилова, В. Рубахіна, Д. Ошаніна, А. Філіппова, В. Чебишевої, В. Шадрикова та інших були спрямовані на знаходження оптимальних варіантів професійного навчання, профвідбору, профорієнтації. У зв'язку з підвищенням суспільної значущості професії психолога дедалі більше досліджень присвячується психологічному аналізу саме цієї діяльності (В. Моляко, В. Рибалка, Н. Чепелева, В. Панок, О. Санніко-

ва, І. Дубровіна, К. Рамуль, Н. Багманова, В. Гусейнов, Ж. Вірна, А. Прихожан, Н. Толстих, Н. Уткіна, Н. Стафуріна та інші) [8].

Проблеми підвищення рівня професійної підготовки практичних психологів досліджували О. Бондаренко, Л. Долинська, В. Панок, Н. Пов'якель, Ю. Приходько, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Семиченко, Н. Чепелева, Т. Яценко та інші. У наукових дослідженнях Н. Пов'якель зазначено, що розвиток мислення є складовою професійного становлення особистості майбутнього фахівця, у процесі чого воно набуває ознак, що є характерними саме для певної професії та набуття фахової компетентності. Найвідоміші вітчизняні концепції професійного розвитку та психології професіоналізму (О. Бодальов, Є. Климов, Н. Кузьміна, О. Маркова, Л. Мітіна, О. Реан, В. Семиченко, В. Шадриков та інші) переконливо доводять, що характеристики особистості суттєво впливають на процес і результат мислення й діяльності в ході професіоналізації особистості [7].

Як особистість у цілому, так і її пізнавальні процеси формуються саме в процесі професійного розвитку, здійснення професійної діяльності, вирішення специфічно фахових завдань. У межах визначеного напрямку Н. Пов'якель розглянуто й систематизовано питання психологічних критеріїв та ознак професіоналізму діяльності й мислення у вирішенні фахово-професійних завдань, серед яких одне з провідних місць займають характеристики особистості й рівня компетентності фахівця.

Бути професіоналом значить бути компетентним. Та що ж таке компетентність і якими компетентностями обов'язково володіти практичному психологу?

Постановка завдання – обґрунтувати рольову компетентність психолога-професіонала.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Затворнюк зазначає, що компетентність передбачає наявність певної сукупності знань, умінь і досвіду їх використання. Бути компетентним означає вміти мобілізувати у відповідній ситуації свої знання і досвід [3, с. 62].

Згідно з трактуванням українських науковців, компетентність – це підхід до знань як інструменту розв'язання життєвих проблем, прийняття рішень у різних сферах життєдіяльності людини, загальна здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здобутих завдяки навчанню, вихованню, інтеграції в простір соціальних і культурних відносин, міжособистісної інтеграції і спілкування [2].

Поняття «компетентність» дослідники (В. Бондар, І. Зимня, І. Зязюн, А. Шапошнікова, О. Хуторський та інші) розуміють як системну властивість засвоєних знань, умінь та навичок професійного змісту, що реалізується в процесі вирішення завдань діяльності. Специфікою розвитку професійних компетентностей практичного психолога є їхня зумовленість особистісними особливостями майбутнього фахівця [9].

Компетентність визначається як властивість особистості і поділяється на декілька видів (Н. Кузьміна), на яких базується зрілість людини в професійній діяльності (А. Маркова):

- соціально-психологічну компетентність, що визначається як властивість індивіда ефективно взаємодіяти з людьми, які її оточують у системі міжособистісних взаємин;

- комунікативна компетентність – конгломерат знань, вербальних і невербальних умінь та навичок спілкування;

- професійно-педагогічна компетентність – здатність до продуктивного спілкування в умовах, визначених педагогічною системою.

П.П. Горностай зазначає, що життєдіяльність людини може розглядатися як безперервний процес вирішення різноманітних задач, які виникають перед особистістю. Ефективність вирішення цих життєвих задач залежить від рольової компетентності особистості, яка входить до складу життєвої компетентності [1, с. 115].

Т.М. Титаренко визначає поняття життєвої компетентності як вміння виходити за межі власного егоцентризму, віру людини у свої адаптивні можливості, вміння розумно виходити за межі норм, запобігати мінливості і відносності світу [1, с. 116].

П.П. Горностай зауважує, що в науковій літературі можна зустріти ряд понять, близьких за змістом до рольової компетентності [1]:

- компетентність у спілкуванні – це вміння долати труднощі в спілкуванні, вміння рефлексувати та використовувати отриману в спілкуванні інформацію для самопізнання;

- соціально-психологічна компетентність – спеціальна здібність відчувати ситуацію, людей, розуміти їх поведінку, вміти налагоджувати відносини;

- комунікативна компетентність розглядається як готовність особистості до комунікативної діяльності;

- компетентність взаємодії – здібність створювати нові зразки рольової поведінки шляхом реконструювання відомих, набутих на практиці прикладів.

Робимо висновок, що рольова компетентність особистості – це здібність і вміння вирішувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою, з функціонуванням життєвих ролей або засобами рольової поведінки. Вона включає здібність оперативно володіти своїми психологічними ролями, виступати повноправним суб'єктом цих ролей, включати рольову поведінку в процес власної життєдіяльності і життєтворчості [1, с. 117].

Хоча П.П. Горностай зазначає, що рольова компетентність близька за змістом до соціально-психологічної, комунікативної та компетентності взаємодії та спілкування, автор все одно виокремлює компоненти рольової компетентності, серед яких:

- 1) рольова варіативність – різноманіття репертуару психологічних ролей особистості; крім стандартного набору соціальних і міжособистісних ролей в референтних групах (ролі, які визначаються статусом, позицією особистості в соціумі) рольова компетентність передбачає існування багатьох різновидів цих ролей;

- 2) рольова гнучкість – вміння легко переходити від однієї ролі до іншої; чимало людей не можуть пристосовуватися до нових соціальних ролей, не мають здатності засвоїти стрімко змінювані вимоги в професійній діяльності;

- 3) рольова глибина – розвиток глибинної структури ролей, орієнтація рольової поведінки не тільки на очікування оточуючих, але і на такі особистісні складові, як рольова ідентичність, Я-концепція, рольові переживання. Рольове переживання – це показник психологічного володіння роллю; це сукупність певних психічних процесів і станів, які супроводжують рольову поведінку;

- 4) здібність до рольової децентрації та прийняття ролі інших. Прийняття ролі інших допомагає особистості адаптуватися в соціумі, сприяє запобіганню рольових конфліктів.

Рольова децентрація – складне психологічне утворення, яке включає в себе цілий ряд умінь та здібностей:

– здібність до перевтілення (уміння грати ролі інших);

– рольова емпатія (уміння дивитися на світ очима іншої людини, з позиції її рольової Я-концепції);

– рольова рефлексія (уміння оцінювати себе, свою рольову поведінку зі сторони, з точки зору інших людей, здатність прогнозувати рольові очікування до себе).

Автор рольової теорії в соціальній психології особистості П.П. Горностаї зауважує, що всі вище описані показники тісно взаємодіють між собою. Рольова компетентність особистості певним чином пов'язана з цілісністю особистості. Чим багатша система життєвих ролей людини (а тим самими і вища її рольова компетентність), тим багатогранніше її соціальне обличчя, тим більше можливостей до соціальної та творчої самореалізації.

З.М. Мірошник розглядає рольову структуру особистості практичного психолога і наголошує на тому, що рольова структура особистості практичного психолога – це система, взаємозв'язок і послідовність виконання ним соціальних та професійних ролей, об'єднаних у рольовий комплекс і спрямованих на досягнення психолого-педагогічних цілей шляхом розв'язання низки психологічних проблем і педагогічних завдань. Це таке психологічно-особистісне новоутворення, надбання особистості фахівця, у якому професійні ролі інтегровані в конструктивні моделі поведінки в такий спосіб, що забезпечують успішну діяльність, яку характеризують високий рівень психологічної культури, самодостатність і підготовку свідомості до динаміки актуалізації та зміни можливих позицій і намірів у процесі взаємодії усіх учасників освітньо-педагогічного процесу, що реально змінюється [5].

Так, у своєму реальному, особистісному повсякденному житті практичний психолог, як і будь-яка особистість, виконує низку соціально-психологічних функцій, приміряючи на себе ті чи інші соціальні ролі (дружина, донька, мати, сестра, подруга, порадник, господиня, клієнт, пацієнт, нянька, глядач, товариш і так далі). Кожна особистість характеризується репертуаром життєвих ролей, які змінюються протягом життя. Крім життєвих ролей, що мають велике значення в процесі розвитку особистості, можна виділити так звані «особистісні ролі», що на відміну від соціальних мають тісний зв'язок з глибинними підструктурами особистості.

Кожній людині в житті доводиться не лише виконувати різні соціальні функції

(ролі), а й бути різною в залежності від обставин (люблячою або жорстокою, сильною або слабкою тощо). Особистісні ролі – це насамперед певні стани особистості, що дозволяють розкрити певні сторони власного «Я», втілити їх у форму рольової поведінки.

Всі ролі особистості (не лише власні, й ролі значимих людей) займають певне місце в структурі життєвого світу особистості. Отже, можна говорити не лише про рольову структуру особистості, а й про рольову метаструктуру життєвого світу.

Розширення рольового репертуару особистості практичного психолога сприяє формуванню рольової компетентності, що є необхідною передумовою становлення майбутнього професіонала. Так, на основі аналізу науково-методичного доробку сучасних вчених психолого-педагогічні умови підвищення ефективності підготовки сучасного фахівця-психолога можна розділити на три групи [9, с. 75]:

1) психолого-акмеологічні умови підготовки фахівця розглядалися в працях О. Бодальова, О. Деркача, Н. Кузьміної та інших. До цієї групи умов Н. Кузьміна відносить потребу в навчальних досягненнях, високі професійно-особистісні орієнтири розвитку, В. Зазикіна – високий рівень саморегуляції, вміння приймати рішення, В. Шадріков – створення та розширення можливостей творчої самореалізації студента в різних науково-професійних видах діяльності, а також рівень мотивації досягнення та соціальний престиж діяльності;

2) технологічні умови передбачають впровадження інтерактивних технологій навчання. Зважаючи на важливість комунікативної компетентності щодо підготовки практичного психолога, суб'єкт-суб'єктна за характером та професійно-орієнтована за змістом взаємодія викладача зі студентом є головною психолого-педагогічною передумовою формування професійної готовності практичного психолога. Основу інтерактивних методів навчання становлять психологічні детермінанти особистісно-професійного розвитку. Групова динаміка, внутрішньо-груповий статус, зворотний зв'язок учасників групи, колективна рефлексивна діяльність обумовлюють формування професійної самооцінки, самосвідомості, комунікативної компетентності, сприяють розвитку самостійної творчої діяльності та формують навички реалізації професійної етики в поведінці;

3) організаційно-методичні умови пов'язані з моделюванням ефективної системи навчально-виховних впливів на процес формування та розвитку фахових компетенцій.

Нині підвищення рівня професійної готовності випускників насамперед пов'язують з упровадженням модульно-рейтингової системи оцінювання навчально-пізнавальних досягнень студентів та кредитно-модульної системи організації змісту навчально-професійного матеріалу. Основною проблемою щодо підвищення рівня сформованості компетенцій майбутнього практичного психолога є невідповідність традиційних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у вищій школі завданням індивідуально-психологічного розвитку фахівця. Професійно-особистісна компетентність психолога-практика є інтегральною особистісною властивістю, що виявляється в здатностях ефективно вирішувати типові задачі діяльності.

Шлях від опанування професійним змістом до формування таких новоутворень у структурі Я-концепції випускника, як професійна рефлексія та самооцінка, індивідуальний стиль професійної самореалізації, творчий підхід до вирішення завдань соціально-психологічної діяльності доволі складний. Лекції, семінарські заняття не дозволяють достатньою мірою інтегрувати різногалузеві знання та уміння вирішувати професійні задачі в струнку систему професійної готовності майбутнього фахівця. Останніми роками активно впроваджується така відносно нова форма навчально-пізнавальної діяльності, як тренінг (Т. Яценко).

На основі вищезазначеного, робимо висновок, що практичний психолог – це, перш за все, звичайна особистість, яка виконує повсякденні соціальні функції (життєві ролі) і, у свою чергу, професіонал, який виконує професійні функції та обов'язки (професійні ролі). Якість виконання людиною тієї чи іншої ролі багато в чому залежить від того, настільки вона розуміє її специфіку і в якій мірі така роль засвоюється і приймається самою людиною. Припускаємо, що чим більше професійних ролей приміряє

на себе практичний психолог, тим ширший його рольовий репертуар і легше вибудувати модель рольової поведінки, оскільки ролі є втіленням мети соціально значущої діяльності, функціональними одиницями соціальної поведінки особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горностаї П.П. Личность и роль: Ролевой поход в социальной психологии личности / П.П. Горностаї. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312с.
2. Життєва компетентність особистості : науково-метод. посібник / за ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен. – К., 2003. – 250 с.
3. Затворнюк О. Формування професійної компетентності майбутніх психологів в позааудиторній діяльності / О. Затворнюк // Рідна школа. – 2013. – № 11. – С. 62–65.
4. Мірошник З. Рольова структура особистості вчителя початкових класів : [монографія] / З. Мірошник. – Харків : ХНПУ, 2011. – 306 с.
5. Мірошник З. Рольова структура особистості практичного психолога в контексті сучасних психологічних теорій особистості / З. Мірошник // Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. – Т. 18. – Випуск 4 (30). Психологія. – 2013. – С. 209–213.
6. Мірошник З.М. Шляхи дослідження рольової структури особистості вчителя початкових класів / З.М. Мірошник // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 10. – С. 19–22.
7. Пов'якель Н.І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Педагогічна та вікова психологія» / Н.І. Пов'якель; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2004. – 42 с.
8. Потапова В.Д. Розвиток функціональної системи інтуїтивно-почуттєвого відображення у майбутніх психологів : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Загальна психологія; історія психології / В.Д. Потапова; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2005. – 37 с.
9. Шапошнікова А. Формування професійної компетентності майбутнього практичного психолога: обґрунтування психолого-педагогічних умов/ А. Шапошнікова // Рідна школа. – 2013. – № 11. – С. 73-76.